

УДК 347.788

І. В. Зайцева-Калаур
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри економічної безпеки та фінансових розслідувань
Тернопільського національного економічного університету

ДО ПИТАННЯ ПРО НЕДІЙСНІСТЬ АВТОРСЬКОГО ДОГОВОРУ

Конституція України задекларувала недоторканість прав громадян на результати їхньої інтелектуальної творчої діяльності та недопустимість використання цих результатів без згоди автора. Однією з договірних моделей, яка слугує правовим інструментарієм надання такої згоди, є авторський договір, покликаний забезпечити суспільне споживання продукту духовної творчості. Тому вкрай важливим було й залишатиметься на всіх етапах розвитку людського суспільства конструювання такої моделі договірної використання продукту творчої діяльності, яка б адекватно сприяла духовному збагаченню людини та мінімізувала правові перешкоди в її використанні. З огляду на сказане, питання недейсності авторського договору є не менш важливим у дослідженні, як й інші особливості цієї договірної конструкції.

Сформульовані в статті теоретичні висновки ґрунтуються на загальних досягненнях юридичної науки, зокрема на результатах досліджень таких вітчизняних вчених, як Т. Вахонєвої, А. Домбругової, О. Жилінкової, А. Кодинець, А. Коноваленка, В. Крижної, О. Яворської. Вивчення та аналіз праць цих науковців дали змогу визначити й оцінити стан досліджуваної проблеми, виявити та проаналізувати питання, що постають на сучасному етапі в досліджуваній сфері.

Метою наукової роботи є доктринальне вирішення питання правових наслідків недотримання письмової форми авторського договору.

Ст. 204 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України [1] передбачена презумпція правомірності правочину. Правочин є правомірним, якщо його недейсність прямо не встановлена законом або якщо він не визнаний судом недейсним.

Сучасне цивільне законодавство виокремлює два види недейсних правочинів: нікчемні й оспорювані. Оспорюваним є правочин, юридична сила якого може бути оскаржена в судовому порядку в силу недотримання під час вчинення такого правочину вимог, передбачених нормами ЦК України. Нікчемним є правочин, недейсність якого встановлена законом. Так, у ст. 1107 ЦК України передбачено, що договір щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності укладається в письмовій формі. У разі недотримання письмової форми такий договір є нікчемним.

У ст. 1107 ЦК України законодавець визначив орієнтовний перелік цивільно-правових догово-

рів, якими опосередковується розпорядження виключними майновими правами інтелектуальної власності, вказуючи у п. 5 ч. 1 цієї статті «інший договір щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності». Цими договорами в ст. 1107 ЦК України визначено такі: ліцензійний договір, договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності, договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності. Отже, поміж видів договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності в цій статті авторський договір не зазначено. Тому постає питання: чи поширюватиметься норма ЦК України (п. 2 ч. 2 ст. 1107) про нікчемність договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності у разі недотримання його письмової форми на авторський договір, чи необхідно застосовувати загальні положення ЦК України про форму правочинів, якими передбачено, що недотримання сторонами письмової форми правочину, яка встановлена законом, не має наслідком його недейсність? Заперечення однією зі сторін факту вчинення правочину або оспорювання певних його частин може доводитися письмовими доказами, засобами аудіо запису, відеозапису та іншими доказами. Через те, окремі дослідники вважають, що основним негативним наслідком недотримання простої письмової форми авторського договору є неможливість посилання на показання свідків під час виникнення того чи того спору [2, с. 26].

Чинне законодавство не містить визначення авторського договору, але проаналізувавши відповідні норми Закону України (далі – ЗУ) «Про авторське право і суміжні права» [3], можна дійти висновку, що за цим договором одна сторона (автор) передає чи зобов'язується передати іншій стороні (користувачеві) дозвіл на використання твору певним чином або ж передати частково або повністю майнові права на твір, а користувач зобов'язується сплатити авторові за це певну винагороду.

Сутність авторського договору в ЗУ «Про авторське право й суміжні права» дозволяє зробити висновок, що категорією «авторський договір» у вказаному законодавчому акті позначено такі три договірні моделі: договір про передання (відчуження) автором твору чи іншою особою, яка має

авторське право їхніх майнових прав, договір про надання ними іншим особам дозволу на використання твору будь-яким одним або всіма відомими способами, а також договір про створення твору в майбутньому та передання його замовникові.

Отже, у сфері використання творів науки, літератури й мистецтва авторський договір є прототипом ліцензійного договору, договору про передавання виключних майнових прав інтелектуальної власності та договору про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності. Ми робимо такий висновок, спираючись на порівняльний аналіз норм-дефініцій гл. 75 ЦК України та ЗУ «Про авторське право й суміжні права».

Зокрема, відповідно до змісту ст. 1109 ЦК України за ліцензійним договором одна сторона (ліцензіар) надає другій стороні (ліцензіату) дозвіл на використання об'єкта права інтелектуальної власності (ліцензію) на умовах, визначених за взаємною згодою сторін з урахуванням вимог закону. Така ж можливість (щодо конкретних об'єктів інтелектуальної власності – творів науки, літератури і мистецтва) передбачена в ст. 32 ЗУ «Про авторське право й суміжні права» на основі авторського договору.

Аналогічний висновок можна зробити щодо авторського договору та договору про передавання майнових прав інтелектуальної власності (порівнюючи зміст ст. 1113 ЦК України та ст. 31 ЗУ «Про авторське право й суміжні права»), а також договору про створення за замовленням і використанням об'єктів інтелектуальної власності (порівнюючи зміст ст. 1112 ЦК України та ч. 6 ст. 33 ЗУ «Про авторське право й суміжні права»).

У юридичній літературі запропоновано різні підходи до вирішення питання співвідношення авторського договору із договорами, що опосередковують відносини розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Так, В. Коноваленко переконаний, що договори, відповідно до яких здійснюється розпорядження майновими правами, мають одну назву в ЦК України, а іншу – у Законі про авторське право. Дослідник вважає, що договір один, а назви різні й це жодним чином не впливає на їхню суть [4, с. 203].

Аналізуючи постанову Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» [5], О. Яворська зауважує, що «серед видів договорів стосовно розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, що наведені у ст. 1107 ЦК України, авторський договір не зазначено. Проте такий стан не викликає сумнівів щодо його легітимності, адже перелік договорів у ЦК України є невичерпним, а норми Закону «Про авторське право й суміжні права» підлягають застосуванню

як спеціальні щодо норм ЦК України [6, с. 306]. Отож, підтримуючи позицію дослідниці, можемо стверджувати, що авторський договір є одним із видів договорів про розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, який має визначену сферу застосування – авторське право.

Іншу позицію у вирішенні питання місця авторського договору в системі цивільно-правових договорів висловлює О. Жилінкова, вказуючи, що договори щодо розпорядження майновими правами на об'єкти авторського права становлять окремий тип цивільно-правових договорів поряд з іншими видами договірних зобов'язань. Виділення цих договорів в окремий тип зумовлено специфічним предметом, який має нематеріальний характер [7, с. 104].

Підтримуючи дискусію у вирішенні зазначеної нами проблеми, В. Крижна вважає, що більш доцільно говорити про існування таких типів договорів, як договір про передавання виключних майнових прав інтелектуальної власності, ліцензійні договори та договори замовлення, а вже всередині цих типів договорів проводити розмежування на види, зокрема й стосовно об'єктів авторського права [8, с. 14].

У доктринальних дослідженнях авторського договору зустрічаються й інші наукові позиції, зокрема ліцензійний договір на твір розцінюють як різновид авторського договору [9].

Ми підтримуємо наукову позицію, що юридична категорія «авторські договори» дозволяє лише визначити майбутню сферу використання об'єкта та власне об'єкта інтелектуальної власності, проте не визначає договірний тип розпорядження правами на результати інтелектуальної діяльності [10, с. 7].

Різновекторність підходів науковців щодо вирішення питання місця авторського договору в сімействі цивільно-правових договорів обумовлена незначними напрацюваннями пошуків критеріїв систематизації та побудови системи договорів, що опосередковують відносини розпорядження виключними майновими правами на об'єкти інтелектуальної власності.

Побудова досконалої системи договорів є запорукою ефективного моделювання цивільно-правових норм у сфері договірних зобов'язань, адже науково обґрунтована система договорів дає змогу виявити специфіку тих чи інших договірних відносин і виробити для них правову регламентацію, адекватну тенденціям розвитку майнового обороту [11, с. 64].

Проте необхідно зауважити, що за будь-яких наукових підходів до систематизації договорів та обрання критеріїв їхньої диференціації, дослідники завжди виокремлювали як окремий договірний тип договори, за якими передаються виключні права на об'єкти інтелектуальної власності. Кри-

терієм відмежування цього договірного типу від інших є мета їхнього укладання – розпорядження майновими правами на об'єкти інтелектуальної власності.

За характером розпорядження можна виокремити в межах досліджуваного нами договірного типу такі підтипи договорів: договори, за якими передаються (відчужуються) виключні майнові права інтелектуальної власності, договори, за якими надається дозвіл на використання об'єкта права інтелектуальної власності та договори, за якими створюються за замовленням і використовуються замовником об'єкти права інтелектуальної власності. Кожен із них має свої особливості залежно від сфери їхнього укладання, а коли йдеться про розпорядження правами на твори науки, літератури й мистецтва – ще й спеціальну назву – «авторський договір». Отже, «авторський договір» не вказує на тип відповідної договірної конструкції, а тільки надає можливість визначити об'єкт стосовно якого укладається договір [10, с. 7].

Указані договори є видовою гамою договірного типу, зовнішнім системоутворювальним зв'язком якого слугує їхня спрямованість на передання майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності. Проте кожна розглянута нами договірна модель розпорядження майновими правами на об'єкти інтелектуальної власності має власну видову систему договорів, кожен із яких обумовлений предметом цих договірних конструкцій. Не вдаючись до детального аналізу можливості розпорядження окремими об'єктами інтелектуальної власності, зауважимо, що одним із можливих способів систематизації досліджуваних нами договірних конструкцій є використання ступеневої систематизації явищ, яка передбачає застосування поділу самостійного критерію диференціації на кожному етапі.

Ступенева система цивільно-правових договорів найбільш послідовно відповідає принципам моделювання сучасного правового регулювання договірних відносин у ЦК України, дає змогу виявити специфіку правової регламентації кожного окремо взятого із них і виробити уніфіковані правові норми для однотипних відносин. Спираючись на це, можемо стверджувати, що зазначена систематизація опосередковує два протилежні процеси – уніфікацію та диференціацію правового матеріалу в спектрі регулювання договірних відносин. Перший процес спрямований на моделювання правил поведінки, які властиві всім договорам окремо взятої групи й підлягають застосуванню, якщо спеціальними правилами не передбачено інших можливих варіантів поведінки. Диференціація правових норм, як полярний процес, зумовлена неповторністю складу окремих договірних відносин, що втілюється в життя через

відповідний поіменований договірний інститут [11, с. 67].

Як приклад, розглянемо питання недійсності авторського договору. Відповідно до ч. 1 ст. 33 ЗУ «Про авторське право й суміжні права» договори про передачу прав на використання творів укладаються в письмовій формі. В усній формі може укладатися договір про використання (опублікування) твору в періодичних виданнях (газетах, журналах тощо). Проте вказаний законодавчий акт не вирішує питання правових наслідків недотримання письмової форми авторського договору, через що ми повинні звернутися до відповідних положень ЦК України.

У разі, коли авторський договір був би окремим договірним типом цивільно-правових договорів, необхідно було б застосовувати положення ст. 218 ЦК України «Правові наслідки недодержання вимоги щодо письмової форми правочину».

Проте авторський договір, як зауважувалось вище, є прототипом договірних конструкцій, визначених законодавцем у ст. 1107 ЦК України. На правові відносини, що опосередковуються цими договірними моделями, поширюється положення гл. 75 ЦК України, незалежно від того, чи укладається один із цих договорів щодо літературного твору, чи іншого об'єкту права інтелектуальної власності. Випадки, за яких договір щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності може укладатися усно, встановлені законом. Прикладом цього є положення ст. 33 ЗУ «Про авторське право й суміжні права» де передбачено, що в усній формі може укладатися тільки договір про використання (опублікування) твору в періодичних виданнях (газетах, журналах тощо).

У ч. 2 ст. 1107 ЦК України встановлена вимога під загрозою нікчемності укладати договір щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності в письмовій формі, що виключає можливість існування випадків застосування ст. 218 цього кодифікованого акту.

Необхідно зауважити, що норма ст. 1107 кодифікованого акту більшою мірою сприяє захисту виключних прав автора. Проте для ефективного її застосування на практиці необхідно доповнити п. 2 ч. 1 ст. 216 ЦК України словосполученням «використанні майнових авторських прав» після слів «наданій послугі». Таким чином, ст. 216 ЦК України необхідно викласти в такій редакції: «У разі недійсності правочину кожна із сторін зобов'язана повернути другій стороні в натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину, а в разі неможливості такого повернення, зокрема тоді, коли одержане полягає в користуванні майном, виконаній роботі, наданій послугі, використанні майнових авторських прав, відшкодувати вартість того, що одержано, за цінами, які існують на момент відшкодування».

Література

1. Цивільний кодекс України. Прийнятий Верховною Радою України від 16 січня 2003 р. № 435-4. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356.
2. Вахонєва Т. Елементи та порядок укладання авторського договору. Теорія й практика інтелектуальної власності. 2016. № 5. С. 18-28.
3. Про авторське право й суміжні права: Закон України в редакції Закону від 11 липня 2001 р. № 2627-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 43. Ст. 214.
4. Коноваленко В. Авторське право у видавничій справі: практичний посібник для авторів, редакторів, видавців. Тернопіль: Богдан, 2010. 320 с.
5. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності: постанова Пленуму Вищого Господарського Суду України від 17 жовтня 2012 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012600-12>.
6. Яворська О. Договори у сфері інтелектуального права: проблеми застосування чинного законодавства. IT право: проблеми і перспективи розвитку в Україні: збірник матеріалів науково-практичної конференції. Львів: НУ «Львівська політехніка», 2016. 396 с. URL: http://www.lp.edu.ua/sites/default/files/news/2016/3900/attachments/maket_it_konfer.pdf.
7. Жилінкова О. Договори у сфері реалізації авторських прав на музичний твір. Харків: Ксилон, 2008. 212 с.
8. Договірні форми розпорядження майновими правами на об'єкти авторського права: монографія / за наук. ред. Мироненко Н.; Київ: Інтерсервіс, 2014. 248 с.
9. Домбругова А. Авторський договір як підстава для використання творів. Юридичний вісник України. №24. URL: <https://pro.zakon-i-normativ.info/index.php/component/lica/?href=0&view=text&base=1&id=246888&menu=361802>.
10. Кодинець А. Договірні відносини у сфері передавання майнових прав інтелектуальної власності. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2015. № 2. С. 5-13.

11. Калур І. Договірні зобов'язання з передавання майна в користування: проблеми теорії та практики: монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2014. 480 с.

Анотація

Зайцева-Калаур І. В. До питання про недійсність авторського договору. – Стаття.

У статті розглянуто питання застосування положень Цивільного кодексу України під час вирішення питання недійсності авторського договору. Запропоновано внести зміни п. 2 ч. 1 ст. 216 Цивільного кодексу України.

Ключові слова: авторський договір, нікчемний договір, майнові права на об'єкти інтелектуальної власності, ліцензійний договір.

Аннотация

Зайцева-Калаур И. В. К вопросу о недействительности авторского договора. – Статья.

В статье рассмотрены вопросы применения положений Гражданского кодекса Украины при решении вопроса недействительности авторского договора. Предложено внести изменения п. 2 ч. 1 ст. 216 Гражданского кодекса Украины.

Ключевые слова: авторский договор, ничтожный договор, имущественные права на объекты интеллектуальной собственности, лицензионный договор.

Summary

Zaitseva-Kalaur I. V. On the issue of the invalidity of the copyright agreement. – Article.

The article deals with the application of the provisions of the Civil Code of Ukraine in resolving the issue of invalidity of the copyright contract. It is proposed to make amendments to clause 2 of Part 1 of Art. 216 of the Civil Code of Ukraine.

Key words: copyright contract, insignificant contract, property rights to intellectual property objects, license agreement.